

Установа “Дзяржаўны музей гісторыі беларускай літаратуры”
Філіял “Літаратурны музей Максіма Багдановіча”

Даклад

“Змітрок Бядуля як ушанавальнік памяці Максіма Багдановіча”
(Навукова-практычны семінар “Ураджэнцы роднага края” прысвечаны ўшанаванню памяці пісьменнікаў-маладнякоўцаў на іх малой радзіме, Нацыянальная бібліятэка Беларусі, 3 лютага 2022 г.)

Аўтар:
загадчык філіяла “Літаратурны музей
Максіма Багдановіча
Бараноўскі Міхаіл Аляксандравіч

Мінск 2022

“Змітрок Бядуля як ушанавальнік памяці Максіма Багдановіча”

За бегам часу знікаюць у цемры мінулага нашыя папярэднікі і толькі ад тых, хто застаўся, залежыць, ці пазнаёмяцца нашчадкі з выдатнымі асобамі даўняй пары альбо яны назаўсёды прападуць у неварачці. Нехта не адчувае адказнасці за ўшанаванне памяці адыйшоўшых сяброў і паплечнікаў, а хтосьці наадварот лічыць гэтую справу сваім абавязкам. Да іх адносіцца і пісьменнік Змітрок Бядуля, які, акрамя свайго ўласнага ўнёску ў беларускую літаратуру, клапаціўся яшчэ і пра тое, каб аматары прыгожага пісьменства змаглі адкрыць для сябе творчасць іншых выдатных аўтараў.

Змітраку Бядулю пашчасціла быць знаёмым з Максімам Багдановічам і дзяліць з ім адну кватэру ў доме на Малагеоргіеўскай вуліцы ў Мінску. Малады, але ўжо вядомы ў асяродку беларусаў, паэт прыехаў з далёкага Яраслаўля і правёў тут канец 1916 і зіму 1917 года. Актыўна супрацоўнічаў з суполкай інтэлігенцыі “Беларуская хатка”, якая гуртавалася вакол Камітэта дапамогі ахвярам вайны, і працаваў у Мінскай губернскай харчовай камісіі.

Нарэшце спраўдзілася адна з мараў Багдановіча, і ён апынуўся ў сапраўдным цэнтры беларускага руху, які ў тую цяжкую ваенную пару змяніў месца лакацыі з Вільні на Мінск. Гэта дзесяткі і дзесяткі цікавых і нават выбітных асоб нашага адраджэння, актыўным удзельнікам якога зрабіўся і Максім Багдановіч. Супольныя праца, праекты, традыцыйныя творчыя пасядзелкі-“суботнікі” і мерапрыемствы для дзяцей-бежанцаў, ды і проста побыт – не маглі не адбіцца ў памяці сведкаў тых падзей, але за тлумам і жахамі рэвалюцыі, Першай сусветнай і Грамадзянскай войнаў, не кожны знаходзіў сілы рупіцца пра памяць памерлых сяброў.

І ў гэтым сэнсе ролю Змітрака Бядулі можна акрэсліць як адну з ключавых на тую пару. У гэты бурапенны час расло новае цікавае пакаленне беларускіх пісьменнікаў, і адным з герояў і арыентаў для іх зрабіўся Максім Багдановіч. Адбылося гэта ў значнай ступені стараннямі яго таварыша – Змітрака Бядулі, які з зайздроснай настойлівасцю актуалізаваў творчасць Максіма на старонках перыядычнага друку і шматлікіх сустрэчах з моладдзю.

28 мая 1917 года ў газеце “Вольная Беларусь” Змітрок Бядуля змяшчае першы некралог на смерць Багдановіча – “Максім Багдановіч”. Завяршаецца ён наступнымі словамі:

“Ляці, шэрая зязюля, з родных загонаў Беларусі ў далёкую Ялту!

Закувай на адзінокай магіле найлепшага, найшчырэjšага сына Беларусі...

Кажы яму, што гаротная Беларусь ніколі яго не забудзе... На скрыжальных адраджэння роднага краю яго імя будзе ззяць у небе Беларусі светлай зоркай навекі!”.

І, сапраўды, цягам наступных гадоў Змітрок Бядуля прыкладаў шмат намаганняў, каб Беларусь не забыла Максіма. У 1918 годзе выходзяць матэрыялы “У гадаўшчыну смерці М.А.Багдановіча” (“Беларускі шлях”, 1918, 25 мая) і “У гадаўшчыну” (“Вольная Беларусь”, 1918, №19).

У гэты час робяцца першыя спробы збору творчай спадчыны Максіма Багдановіча. У 1918 годзе па даручэнні Беларускага Нацыянальнага Камісарыята Язэп Дыла распачынае працу па падрыхтоўцы выдання твораў паэта, праўда, неўзабаве камісарыят быў ліквідаваны. Брат паэта, Павел Багдановіч, згадвае, што да іх у Яраслаўль якраз у 1918 завітвалі прадстаўнікі камісіі “Беларускай Рады”, але тады, з нейкай прычыны, бацька – Адам Ягоравіч Багдановіч – адмовіў ім у перадачы архіва.

Можна меркаваць, што ў Змітрака Бядулі таксама маглі аказацца матэрыялы, звязаныя з Багдановічам альбо меўся доступ да іх. Магчыма, Змітраку Бядулю належаў і асобнік “Вянка” 1913 года, што зараз захоўваецца ў музеі Якуба Коласа, бо патрапіў ён туды праз зяця Бядулі – Уладзіслава Чаржынскага, які пэўны час нават жыў у тым жа пакоі, што і Багдановіч. Нататкі пісьменніка, прысвечаныя Багдановічу, насычаны цытатамі, вобразамі Максімавай паэзіі і біяграфічнымі звесткамі, праўда, не заўсёды дакладнымі. Згадваюцца канкрэтныя падзеі, пра якія амаль не захавалася інфармацыі. Так, ён прыводзіць словы, сказаныя Максімам на адным з яго рэфератаў у Мінску ў 1916 годзе: “Я быў пад Вострай Брамай, дзе бываюць дзесяткамі тысяч паломнікі-багамольцы. На Браме красуецца герб старога Бел.Літ.Княства – Пагоня: узброены рыцар сядзіць на скачучым кані і размахвае мячом. Перад маімі вачыма рыцар вырастае ў вялікія размеры, і меч яго пападае якраз у маё сэрца... Я ранены і запаланёны на векі...” [1, с. 386-387]. Гэтыя радкі вельмі сугучныя з аўтографам Багдановіча, прыведзеным праз колькі гадоў у каментарых двухтомнага акадэмічнага выдання (1927-1928).

Творы “Пагоня” і “Страцім-лебедзь” з’явіліся на старонках газеты “Вольная Беларусь” у 1917 і 1918 гг. побач з вершамі і нататкамі Змітрака Бядулі. То бок, чарнавікі гэтых твораў зберагаліся ў тую пару ў Мінску. І пасля смерці Багдановіча таварышы рупіліся, каб яго творчасць усё-такі дайшла да чытача, гэтыя тэксты былі не толькі данінай павагі сябру, але запатрабаваннем часу – якраз тады афармляецца беларуская дзяржаўнасць, і беларусы, няхай і не на працяглы час, займелі сваю ўласную краіну – Беларускую Народную Рэспубліку. Цалкам верагодна, што аўтографы захоўваліся ў самога Змітрака.

Бядуля ў нататцы “У гадаўшчыну” вельмі ўдала фармулюе думку пра ўплыў, які аказвае паэзія Багдановіча на тых, хто займаецца творчасцю і мае фундамент для дэкадыроўкі беларускага культурнага кода: “Калі і згадзіцца з тым, што для шырокіх масаў чытачоў паэзія яго не ўся даступна, дык затое інтэлігенты знаходзяць у яго сціслых класічных штрыхах таямніцу таямніц, квінтэсенцыю стара-культурнага беларускага інтэлігента” [1, с. 389].

Акрамя таго, у газеце змешчана і вершаванае прысвячэнне – “М.Багдановічу”, падпісанае “Ясакар” – псеўданім Бядулі:

... Далёка ад роднай мяжы
Пайшоў наш паэт той адвечнай дарогай,
Што йдзець аж да Самага Бога.
Бо полымя сэрца паліла – не грэла.

Ў тым полымі сэрца згарэла...
А песні паэта на нашай зямлі
Спявае сын гора, тугі.
Іх зыкі не моўкнуць – не змоўкнуць ніколі
У вёсках убогіх на полі.
Душа песняра іх жыццём акрапіла,
Дала ім натхнёную сілу;
І людзі іх слухаюць – слухаць іх будуць,
Ніколі аб іх не забудуць.

Захопленасць Багдановічам падкрэсліла ў невялікай біяграфічнай нататцы пра Змітрака Уладзіслава Францаўна Луцэвіч. Згодна яе словаў, Бядуля развітаўся з Янкам Купалам у Вільні восенню 1915 года, а наступны раз яны пабачацца толькі праз чатыры гады, у 1919 годзе, калі Купала з жонкай пасля абвяшчэння Савецкай Беларусі пераедзе са Смаленска ў Мінск. Уладзіслава так апісвае іх спатканне:

“Мы сустрэліся з Бядулем, як блізкія і родныя. Першае, аб чым загаварыў Бядуля, – гэта аб страце свайго вялікага друга Максіма Багдановіча, з якім ён частку 1916 і 1917 года пражыў на адной кватэры. Бядуля і яго сёстры Рэня і Геня былі сапраўднымі апекунамі хворага пісьменніка. Бядуля часта і пасля расказваў аб жыцці паэта, прыпамінаў розныя, нават дробныя факты, паўтараў словы нябожчыка. Смерць Багдановіча балюча адбілася на настроі Бядулі, ад кожнага ўспаміну веяла глыбокім сумам” [1, с. 472].

Да трэцяй гадавіны смерці Максіма Багдановіча Змітрок Бядуля падрыхтаваў матэрыял “Натхненне і гармонія” і падборку тэкстаў сябра (часопіс “Рунь”, 1920, №5-6). Акрамя таго, менавіта на старонках часопіса “Рунь” быў прадстаўлены фотаздымак Багдановіча [2, с. 1], і, наколькі вядома, гэта першая выява песняра, з якой пазнаёміліся беларусы, бо дагэтуль ні ў кнігах, ні ў перыядычных выданнях фотаздымкаў паэта не змяшчалася. Пэўна, адказаць на пытанне, каму належаў здымак, немагчыма. Гэта мог быць, напрыклад, і рэдактар часопіса Янка Купала, але паколькі з ім Багдановіч ніколі не перасякаўся і амаль не ліставаўся, верагодней за ўсё, гэта быў нехта іншы, калі толькі фота не з’яўляецца часткай архіва “Нашай нівы”. Найверагодней, гэта хтосьці з атачэння Максіма ў Мінску, і хутчэй за ўсё, Бядуля, які рыхтаваў тэксты да друку.

Як бачым, Змітрок Бядуля трымаў слова, дадзенае ім у некралогу, і перыядычна даваў у друк новыя нататкі. Найбольш грунтоўнай і шырокавядомай з іх з’яўляюцца ўспаміны, падрыхтаваныя да вечара памяці. Тэкст паведамлення “К вечару памяці М.Багдановіча” з’явіцца на старонках газеты “Савецкая Беларусь” (1923, 16 чэрвеня, № 134) у дзень імпрэзы.

Гэта быў час, калі ізноў актуалізавалася пытанне па падрыхтоўцы акадэмічнага выдання твораў Максіма Багдановіча, а таксама сістэмнага збору ўспамінаў, эпісталарыя і, канечне, рукапісаў паэта. Пад апекай Інбелкульта была створана камісія, якая ў даволі кароткі тэрмін зрабіла вялікую працу і выдала два тамы твораў. Нават страшна ўявіць, якая

колькасць вершаў і напрацовак Багдановіча назаўсёды магла знікнуць, калі б навукоўцы не паспелі ажыццявіць гэты амбітны праект, калі б не змаглі апрацаваць архіў пісьменніка, прывезены бацькам Адамам Ягоравічам з Яраслаўля.

Падрыхтоўка выдання – не адзіная пісьменніцкая ініцыятыва па ўшанаванні памяці Багдановіча. Было прынята рашэнне ўсталяваць памятны знак у гонар паэта. Захавалася выява дакумента за 1923 год: “Падпіска на мармуровую дошку, дзеля азначэння дому на Камунальнай вуліцы, дзе радзіўся М.Багдановіч” [3, с. 128]. Сярод прыкладна чатырох дзесяткаў падпісантаў, было пазначана і прозвішча Бядулі, які ахвяраваў на дошку 50 рублёў. У спісе былі прадстаўлены і пісьменнікі новага пакалення. Напрыклад, Станіслаў Шушкевіч.

Змітрок Бядуля не быў адзінока ў сваіх памкненнях аддаць належнае выдатнаму маладому паэту, але тое, з якой шчырасцю гэта рабіў Бядуля многім запомнілася. Успамінам за 1927 год дзеліцца ў сваёй кнізе “Памятныя сустрэчы” (1963) Мікола Хведаровіч. Так, ён згадвае, што Змітрок Бядуля захапляўся асобай паэта і з вялікай удзячнасцю згадваў Максіма, у тым ліку і за тое, што Багдановіч першым напісаў пра яго творчасць ў “Нашай ніве” і, па сутнасці, быў яго хросным у літаратуры.

Для пакалення “Маладняка” Максім Багдановіч быў напайлегендарнай фігурай, таму праз сваю “нетутэйшую” паэзію і нешматлікія ўспаміны сведкаў набываў непаўторны таямнічы арэол і натхняў да новых вярышын майстэрства. “Сухотны кашаль неадступна прыгнятаў яго. А ён праз усю ноч не выпускаў алоўка з рук, а раніцаю дробным почыркам перапісваў свае натхнёныя песні, якія і зараз здзіўляюць нас багаццем формы і мілагучнасцю радка. Вось так і трэба працаваць вам, моладзі, каб вашы шурпатыя і недасканалыя вершы сталі неўміручай песняй” [4, с. 73], – словы Бядулі, якія Хведаровіч запомніў на доўгія гады.

Свае творы-прысвячэнні Максіму следам за Змітраком Бядулем напісалі Андрэй Александровіч, Юрка Гаўрук, Уладзімір Жылка, Уладзімір Дубоўка, Максім Лужанін, Павел Пруднікаў, Станіслаў Шушкевіч. Невыпадкова з адлігай і вяртаннем на Радзіму рэпрэсаваных пісьменнікаў супадзе новая хваля цікавасці да спадчыны Багдановіча ў канцы 50-х. Своеасаблівы масток пакаленняў.

Калі ў 20-я гады багдановічазнаўства было на ўздыме, і горача віталіся матэрыялы па яго жыцці і творчасці, то паступова імя паэта і многія яго творы апынуліся пад забаронай, ці былі жорстка асуджаны крытыкай. На пэўны час гэтая тэма была вельмі рызыкаўнай, але пасля выхаду вершаў Максіма Багдановіча ў Маскве і нашыя выдавецтвы вырашылі перавыдаць яго творы. Актыўны ўдзел у падрыхтоўцы выдання прымаў Змітрок Бядуля, кніга з’явіцца неўзабаве, у 1940 годзе.

Мікола Хведаровіч згадваў, што Бядуля збіраўся напісаць успаміны пра Максіма: “Я напішу свае ўспаміны пра яго жыццё ў нас, у Мінску, бо акрамя мяне ці знойдзеца чалавек, з якім так адкрыта і шчыра падзяляў свае заветныя думкі наш выдатны паэт...” [4, с. 73]. Задумвалася нават серыя

апавяданняў-ўспамінаў пра сяброў-пісьменнікаў, але ажыццявіць удалося няшмат. Напярэдадні Вялікай Айчыннай вайны ён надрукаваў толькі адно апавяданне – “Страцім-лебедзь” (газета “Літаратура і мастацтва”, 5 сакавіка 1941 г.), прысвечанае Багдановічу.

Наколькі ўспаміны Змітрака Бядулі факталагічна дасканалыя, меркаваць цяжка. Пасля яны жорстка крытыкаваліся пісьменніцай і сведкай мінскіх падзей 1916 года Зоськай Верас. Але заняць адназначна чыюсьці пазіцыю зараз не ўяўляецца магчымым. Відавочна іншае, што, дзякуючы высылкам такіх неабыякавых людзей, як Змітрок Бядуля, імя Максіма Багдановіча ніколі не забывалася, нават у змрочныя часы нашай гісторыі.

Спіс літаратуры:

1. Бядуля, З. Выбраныя творы / Змітрок Бядуля // Уклад., прадм., камент. У.Казберука. – Мінск: Белкнігазбор, 2006. – 472 с.
2. Бядуля, Зм. Натхненне і гармонія / Змітрок Бядуля // Рунь. – 1920. – № 5-6.
3. Трус, М. З гісторыі мемарыяльнага ўшанавання Максіма Багдановіча / Мікола Трус // Польшча. – 2017. – № 5. – С. 126-131.
4. Хведаровіч, М. Памятныя сустрэчы / Мікола Хведаровіч // Мінск: Дзяржаўнае вучэбна-педагагічнае выдавецтва Міністэрства асветы БССР. – 1963. – 256 с.
5. Шлях паэта. Успаміны і біяграфічныя матэрыялы пра Максіма Багдановіча – Мінск: Мастацкая літаратура, 1975. – 332 с. з іл.